Tokonia ho'o tamá ke malu 'i he taimi 'oku ne ngaue'aki ai 'a e 'initaneti

Ko e me'a angamaheni 'a e fie'ilo 'a e fānaú ki māmani lahi pea mo honau 'ātakaí, pea ke hoha'a mo e mātu'á ia ke malu'i 'enau fānau 'o kau ai 'a 'enau ngaue'aki 'a e 'initaneti. Ko e ngaahi me'a eni 'e lava ke mo fai ke tokoni ki hono malu'i ho'o mo fāmili:

1. **Ke mou fa'u fakataha ha tu'utu'uni ma'e fāmilí**
   - ki he fuoloa 'e ngofua ke ngaue'aki ai 'e he taha kotoa pē 'a e 'initaneti 'i he 'aho.
   - hokohoko atu 'a ho'o mo talanoa fekau'aki mo e me'a ke sio mo hū ki ai ho'o mo tamá 'i he 'initaneti.
2. **Mou talanoa fakataha ki he tauhi vā mo e feveitokai'aki**
   - fakapapau'i 'oku 'ilo'i 'e ho'o mo tamá 'a kinautolu lalahi 'oku falala'anga.
   - fakapapau'i 'oku 'ilo 'e ho'o mo tamá 'oku sai ha'a ne tali "'Ikai" pea ke ne poto hono fakatokanga'i ha taha 'oku ne teu ke fai ha kovi ki ai.
3. **'Oua 'e tuku e fekumi**
   - 'eke ki ho'o tamá pe ko e hā 'ene 'ū uepisaiti pe mitia sōsiale 'oku ne manakoá, pea ke hiki hao tatau 'a e ngaahi uepisaiti mo e mitia sosiale ko ia 'o 'ahi'ahi'i 'e koe.
   - ke tānaki atu ke lahi ange ho'o 'ilo fekau'aki mo e founga te ke lava 'o tokonia 'aki ho'o tamá ke malu 'i he taimi 'oku ne ngaue'aki ai 'a e 'initaneti, 'e sai ke ke vakai'i e 'ū ma'u'anga tokoni ko ení ne fa'u ia 'o fakataumu'a ma'ae mātu'a tauhi fānaú:

     netsafe.org: Advice for Parents
     netsafe.org: Parenting
     Facebook Parents Portal
     Facebook Topic: Parents
     getsafeonline.org: Safeguarding Children
     getsafeonline.org: Protecting Yourself

Kapau 'oku hoko ha faingata'a ki ho'o tamá ko e tupu mei ha me'a ne hoko ki ai 'i he 'initaneti

1. **Kapau 'oku fu'u lotomamahi ho'o tama pe hā mai ha ngaahi faka'ilonga 'e ngali hoko pe hange-hangē ka ne fai ha me'a fakatu'utāmaki kiate ia, 'oua 'e toe tatali kae fai leva ha tokoni. 'Oua 'e tuku ho'o tamá ke nofo tokotaha.**
2. **'Eke ko e hā e me'a ne hokó – 'Oku 'ikai ke tomui ke ke talanoa ki ai.** Kapau 'oku ke hoha'a na'a 'oku fakamamahi'i pe pa'usi'i 'e ha taha ho'o tamá, 'oua te ke manavasi'i ke talanoa ki ai mo 'eke pe ne 'i ai ha me'a na'e hoko.
3. **Poupou'i pea ke fakaongo ki ai.** 'Oku fiema'u ho'o tamá ke ne ongo'i 'oku malu 'ene mo'uí pea loto lelei mo lea mo'oni atu kiate koe. 'Oua te ke ta'ota'ofi iá ka ke tuku ke ne fakamatala atu e me'a na'e hoko.
4. **Poupou'i pea 'oua toe maue'i** 'Oku fiema'u ke 'ilo 'e ho'o tamá 'oku ke 'i hono tafa'akí ke tokonia ia mo feinga'i ke mavahe mei he faingata'a ne fekuki mo iá.
5. **'Oua na'a ke tukuaki'i pe fakaanga'i ho'o tamá** ftamá koe'uhi ko hano fakatanga'i pe 'oku fakatau-mu'a ki ai ha ngāue pango 'a e kakai fakaaoao 'i he 'initaneti – neongo ha'o loto mamahi 'i he 'ene hokó. Faka'ehi'ehi mei hono fakamaau'i 'a 'ene ngaahi me'a na'e fai kimu'a pea toki hoko 'a 'ene faingata'a'iá.
6. **Vahevahe ki ai ho'o ngaahi 'iló mo ho'o taukeí.** Ko 'ene ongo'i 'oku ke 'ilo tonu 'a e me'a 'oku hoko ki aí, 'e tokoni ia ke ne vahevahe atu 'a e me'a na'e hokó pea mo 'ene ongo'i.

7. **'Oua te ke fai ki ai ha ngaahi palomesi 'e 'ikai te ke lava 'o tauhi,** ka ke fakamahino ange ki ho'o tamá ko ho'o taumu'á ke kumi ha founga 'oku leleí ke vete'aki 'ene faingata'a'iá.
8. **Fokotu'u ki ai ha ngaahi founga ke ne lava pe 'o vete'aki mo fakalelei'i 'a e faingata'a'iá.** 'Oua te ke faitu'utu'uni atú, ka ke 'oange ha ngaahi fakahinohino mo fakalotolahi'i ia ke ne fakakaukau'i ha founga te ne malava 'o fakalelei'i 'aki e me'a 'oku lolotonga tofanga ai. 'Oku fiema'u 'a ho'o tamá ke tui mo'oni mo ne ongo'i 'oku fakakau ia 'i he fa'ufa'u 'oku fokotu'utu'ú kae lava ke ma'u e ola lelei.
9. **Kapau 'oku 'i ha tu'unga fakatu'utāmaki ho'o tamá, fai leva ha ngāue ki ai 'oua toe toloi.** Kapau ko e me'a ni na'e hoko 'i 'apiako, talanoa mo e puleako. Ko e me'a mahu'inga tahá 'a e malu 'a ho'o tama.
10. **Lipooti ha ngaahi me'a 'oku ta'etaau mo ta'efe'unga 'i he 'initaneti ki he kautaha ma'u'anga 'initaneti (service provider) 'oku 'a nautolú.** IKapau 'oku ngāue'aki ha kautaha 'initaneti 'e ha taha ke fakakina'i ho'o tamá, pea lipooti ia. Te ke lava 'o lipooti ha ngaahi me'a 'oku ta'efe'unga mo ta'etaau 'oku nau fai kiate koe, pe ko ho'o tamá pea mo ha taha pē ki he ngaahi kautaha 'oku 'a nautolu e 'ū uepisaiti mo e ma'u'anga 'initanetí.

    Ki ha toe fakamatala lahi ange ki hono lipooti 'o ha ngaahi 'ata, vitio, fa'u, kakai pe kulupu 'i he Facebook, 'a'ahi ki he Senita Tokoni Help Centre. 'E toe lava ke tokoni atu ha'o lau 'a e tu'utu'uni Community Standards 'a e Facebook ke ke 'ilo ai 'a e me'a 'oku ngofua mo 'ikai ngofua 'i he peletifoomu.

Kapau 'oku ke hoha'a 'i he sio mo ma'u 'e ho'o tamá ha ngaahi 'īmisi fakalielia pe ponokalafi 'I he 'initanet

'Oku ke loto ke mo talanoa mo ho'o tamá fekau'aki mo e tauhi vā, ngaahi liliu 'oku hoko 'i hono sinó pe ko e ngaahi me'a 'oku sio ai 'I he 'initanetí, ka 'oku 'ikai te ke 'ilo pe 'e kamata'i fēfē ? Ko e fanga ki'i fakakaukau eni na'a tokoni atu kiate koe ke kamata 'aki ha'a mo pōtalanoa.

1. 'Oku 'ikai ke fu'u vave pe fu'u tomui ke kamata'i 'a e talanoa ki he felotoí mo loto lelei ke tali ha kole (consent) kae pehē ki he fefaka'apa'apa'aki 'i ha tauhi vā.
2. 'Oua na'ake tautea'i ho'o tamá - he ko e taimi 'e ni'ihi 'oku ta'e'amanekina pe 'a e a'usia 'e he fānau ia 'a e naunau fakalielia 'oku 'ikai toe 'ufi'ufi'i, 'i hono 'oange ki ai 'e honau ngaahi maheni, pea taimi 'e ni'ihi 'oku tupukoso 'i he 'ene fie'ilo me'akehekehé. 'Ofeina ia pea ke mo femahino'aki.
3. 'E fiema'u ke fai ha talanoa mo ia fekau'aki mo e ngaahi ouau mo e tō'onga tauhi vā 'a tangata mo fafine 'o kau ai 'a e fakafanaú (sex) ka 'e makatu'unga ia 'i hono ta'umotu'á, tūkunga 'o e fāmilí pea mo e ngaahi 'ulungaanga fakafonua. 'Oku mahu'inga mo e talanoa ki he 'ofa mo e fe'ofo'ofa ni, ki he ngaahi 'aa vahevahe 'o e fai kaume'a, ta'u motu'a lelei ki he fe'ofa'ofa ni, pea mo e ngaahi tui fakafo'ituitui.
4. Kapau ne sio ho'o tamá 'i ha ponokalafi ko e 'oange 'e hano ngaahi maheni pe tamaiki ako lalahi ange, fakamanatu ki ai 'oku 'ikai kovi ke tali "'Ikai" ki ai pea ke fakamama'o 'o 'ikai ke hangē ko kinautolu.
5. Toe fakamamafa'i ki ai 'oku 'ikai ko ha 'ulungaanga lelei ia ke fevahevahe'aki ha ponokalafi mo ha taha, pe ko hono tauhi 'i ha fa'ahinga me'angāue faka'komipiuta.

Ka 'oku ke fie'ilo lahi ange fekau'aki mo hono tokonia ho'o tamá ke malu he taimi 'oku ne ngaue'aki ai 'a e 'initaneti, 'oku malava ke ke sio he ngaahi ma'u'anga tala ko ení ne fa'u ia 'o fakataumu'a ma'ae mātu'a tauhi fānaú:

netsafe.org: Porn Advice for Parents